

szemle

Budapest az 1960-as években *

A *Budapest az 1960-as években* című kötetet olvasva egy budapesti évtized „színes-szagos” bemutatását kapjuk. A dolgozatok az utóbbi években a történelem- és kultúratudomány körében egyre divatosabb kutatási területtel, a ’60-as évek társadalmával foglalkoznak.

A kötet megjelenését 2008. május 14-én fotókiállítással egybekötött konferencia előzte meg a Politikatörténeti Intézet és a Magyar Nemzeti Múzeum közös szervezésében. A konferencián elhangzott legtöbb előadás tanulmányként szerepel a kötetben, kivéve hármat – Fejes Antal Károly: *Sarlós István, a várospolitikus*, Sallai János: *Budapest kriminalitása a ’60-as években* és Kovács Emőke: *A fővárosi mozik fénykora (1960–1970)* című előadásait. A konferencia az 1968. év negyvenedik évfordulója alkalmából meghirdetett rendezvénysorozat része volt, csakúgy, mint maga a tanulmánykötet összeállítása és megjelentetése a Napvilág Kiadó gondozásában. A Politikatörténeti Intézet égisze alatt 2009-ben még egy mű jelent meg 1968 tiszteletére, ez *A moderntől a posztmoder-nig: 1968* címet viseli.

Vizsgált könyvünk az akadémikus standardoknak megfelelően íródott, így hát célközönsége a tudományos olvasótábor. Az első benyomások viszont – a klasszikustól eltérő formai megjelenés és a külső stilisztikai jellemzők miatt – inkább könnyed hangvételű helytörténeti, fotókkal tarkított munkára engednek következtetni. Ám a tartalom „kellemes csalódás” tudományos szempontból, habár a Magyar Nemzeti Múzeum

* Fejtő István (szerk.): *Budapest az 1960-as években*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2009. 200 p.

Történeti Fényképtárából válogatott képek tényleg könnyedséget kölcsönöznek a néhol száraz történelmi-statisztikai adatoknak.

A kötet legtöbb tanulmánya jól strukturált, követhetően érvelő és így a laikus olvasónak is élményt jelent; megkockáztatom azt is, hogy mint nosztalgikus olvasmány szerezhethet olvasókat. A konferencia szervezői jó érzékkel felismerték korunk vizualitásra való igényét, és a gondos válogatás eredményeként a különböző műfajok (értem ez alatt a tudományos értekezést és az 1960-as évek hobbifotóit) kiválóan megférnek egymás mellett, sőt ki is egészítik egymást.

A kötet szerkesztője Feitl István, akinek fő kutatási területe az 1945 utáni magyar történelem. Több mint húsz szerkesztett mű köthető a nevéhez; példaként megemlíthető a *Köztársaság a modern kori történelem fényében* vagy az *1945 a világtörténelemben. Milyen jövőt képzelt magának a világ?* című tanulmánygyűjtemény. Önálló kötetként megjelent munkái: *A bukott Rákosi (Rákosi Mátyás 1956–1971 között)*, a *Történelmi sorsforduló, magyar ifjúság 1945–1957* – és ezeken kívül még számos tanulmány és forrásmunka szerzője.

Feitl az előszóban megindokolja a témaválasztást, illetve a vizsgált időszakot. „Budapest az 1960-as években” – kellően határolt, azonban megfelelő szabadságot nyújtó cím, a kötet céljainak megfelelően. Ugyanitt rövid betekintést nyerhetünk abba, miért voltak az 1960-as évek jelentősek; a szerző véleménye szerint érdemes korszaknak tekinteni azt az időszakot. Feitl periódus-értelmezése, amellyel egyben magyarázatot ad a kötetben összegyűjtött tanulmányokra, a következő: a korszak kezdetének tarthatjuk az 1960-ban elfogadott, Budapestre és környékére vonatkozó első Általános Városrendezési Tervet, amelynek felülvizsgált, az évtized változásait figyelembe vett módosított változatát a kormány 1971. február 16-án hagyta jóvá. A vizsgált évtizedet – és méltán a városrendezési terveket is – befolyásolta az ekkor lezajló második és harmadik ötéves terv, még akkor is, ha a tervek megvalósítása végül is nem haladt párhuzamosan az elvárt gazdasági és társadalmi eredményekkel.

A tervek az 1956/57-es politikai változásokra épültek. A Kádár-rendszer politikai elitje az ötvenes évek végére új felfogást alakított ki Budapestről mint fővárosról. A város a Rákosi-korszakban komoly elmarádásokat halmozott fel, ezek az 1950-es évek végén tudatosultak az új rezsimben. A kötet tanulmányai nem is tudtak ettől elvonatkoztatni, sőt azt hangsúlyosan kiemelik (7.).

A Politikatörténeti Intézet Budapest-műhelyének keretében született tanulmányok jobbára a hatalom és a döntéshozók oldaláról mutatják be az 1960-as éveket. A kötetet Feitl István két tanulmánya nyitja: *Új Buda-*

pest-politika felé, illetve *Fővárosi párt, fővárosi lobb*i címmel. Ezekből megtudhatjuk, hogyan került a budapesti párt- és tanácsvezetés kedvezőbb alkupozícióba a hatvanas évek elejére, s hogy létezik-e egyáltalán lobbi a fővárosban, illetve ha igen, akkor milyen eredményeket ért el.

A folytatásban olvashatjuk Kocsis János Balázsnak a beköltözési stopról és a tömeges lakásépítés programjairól szóló írását. A tanulmányt meghatározza a szerző reáltudományi végzettsége és egyúttal friss szociológiai szemléletmódja.

Ezt követően Kondor Attila Csaba tollából – aki a Földrajztudományi Intézet Társadalomföldrajz Osztályának munkatársa – az iparpolitika és az iparfejlesztés helyi és korabeli vonatkozásairól olvashatunk. Ezután Tóth Eszter Zsófia *A munkáspolitik*a hosszú évtizede című tanulmánya következik, ez érinti a munkások lakáshelyzetét, így átfedésbe kerül a már említett Kocsis-cikkkel, illetve az eddig nem említett Valuch Tibor-féle értekezéssel. Tóthtól talán szerencsésebb lett volna egy mikrotörténeti tanulmányt beválasztani a kötetbe, abban a műfajban már láttuk remekelni a *Puszi Kádár Jánosnak* című önálló kötetében.

Ezt követi Horváth Sándornak a szociális helyzetről és a szociálpolitikáról szóló írása, ahol újból felbukkan a lakáshelyzet kérdése, majd Pál István tanulmányában a közlekedésfejlesztés megvalósult és nem megvalósult terveiről olvashatunk a politika tükrében. Kísérteties hasonlóságokat fedezhetünk fel az 1960-as évek és napjaink metróépítési projektjének elhúzódásában, illetve a Nemzeti Színház kérdésének akkori és néhány évvel ezelőtt lezajlott vitájában.

Pál István után Mann Miklós vezet be minket az 1960-as évek Budapestjének közoktatási kérdéseibe. A neveléstörténet művelőjétől ez a tanulmány nyilván ujjgyakorlatnak minősül, a téma iránt érdeklődőknek mégis érdekesek lehetnek például az olyan kérdések: mit tartott szem előtt az oktatáspolitikai törvény 1961-ben; hány százalékban tanultak a diákok más nyelven (az oroszon kívül); problémát jelentett már akkor is a pedagógusok bére stb.

A sort Feitl István *Kulturális politika, kulturális tendenciák* című írása követi, amelyből megtudhatjuk, mit miért tűrt, tiltott vagy támogatott a politika. Mit jelent az 1961-ben elfogadott kulturális határozat, amelyet áthat a „szocializmus fergetegesen gyors fejlődésének hruscsovista idealizmusa, a kapitalista világ gyors utolérésébe és túlszárnyalásába vett hit” (149.).

A mű törzsét tehát Feitl három tanulmánya jelenti, a többi mű tulajdonképpen a kádári konszolidációs politika hangsúlyos elemeit értelmezi több perspektívából. Olvashatunk az akkori társadalompolitika

különböző területeiről, a lakásépítésről, az iparfejlesztésről, a munkás- és szociálpolitikáról, a közlekedésfejlesztésről, a közoktatásról, a kultúrpolitikáról. Mindazonáltal szinte az összes írás a hatalom szempontjából vizsgálja a korszakot és azt mutatja be, hogyan próbálták orvosolni a politikai döntéshozók a Budapesten tapasztalható társadalmi feszültségeket, illetve megszüntetni azok okait, közben szem előtt tartva 1956 konzekvenciáit. Mivel a vezetés célként tűzte ki a lakáshiány, a zsúfoltság, a szegénység és az alulfejlett infrastruktúra okozta problémák megoldását, valamint az életkörülmények fejlesztését, ezért állíthatjuk, hogy a főváros történelmének egy igen meghatározó periódusáról olvashatunk.

A budapesti hétköznapiokról kevesebbet tudhatunk meg. A hiány pótlására Valuch Tibor tanulmánya szolgál, amely a hatvanas években bekövetkező életmódváltozás nyomán átalakuló budapesti hétköznapiokra fókuszál. A szerző ezt írja tanulmánya összegzésében, miután a társadalmi változatosság forgatagáról beszél: „Ezeket a meghatározottságokat továbbszínezte a látványosan a múlt feltétlen meghaladására törekvő városfejlesztési politika, ami a hatvanas években bontakozott ki. S ekkor még a természetes modernizációs törekvések hatásait, az életritmus felgyorsulásának következményeit nem is vettük sorra. Mindezek következtében a hatvanas évek hétköznapijaiban egy sokszínű és eleven város képe rajzolódik ki.” (187.) Ennek részletes elemzésére talán egy másik tanulmánykötet hivatott, viszont a tárgyalt könyvből így is hiányzik. Akárcsak a városkép bővebb bemutatását, az „emlékezet helyeinek” számbavételét stb.

Nem szabad viszont megfélekednünk a kötet gazdag képanyagáról, illetve a Magyar Nemzeti Múzeum főmunkatársának, Kiscsatári Marianának *Budapest és a fotózás a hatvanas években* című munkájáról sem, amely a kötet záró tanulmánya. Kiscsatári felhívja figyelmünket, hogy a konszolidációs politika egyfajta jóléttudatot erősített meg az emberekben, a „legvidámabb barakk” eszményét, amely egyúttal ennek dokumentálására is sarkallta őket, a politikus és a magánember szintjén egyaránt. Mindkettő törekedett az eleven, pezsgő élet bemutatására, illetőleg a politikai fotózás a szocializmus építésének esztétikai propagálására is. A Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtárában a korszak hobbifotósainak és profijainak képei is megtalálhatóak, s a kötet mindkét típusból bőven válogat.

Az illusztrációk, noha fekete-fehérek, mégis színes világot mutatnak meg. A tanulmányok olvasása közben láthatjuk a sétálókat forgatagát a Váci utcában, zenés estről készült felvételt a Várkert-bazár helyén nyílt Ifjúsági Parkban, óvodai foglalkozásról készült fotót, híd- és metró-

építést ábrázoló felvételeket, valamint munkásokat, értelmiségieket és funkcionáriusokat munka közben. Mindez tökéletesen kiegészíti a tanulmányokat.

Összességében kiváló koncepcióra felfűzött, tudatos ívet rajzoló, nívós munkát vehetünk kezünkbe. Annak ellenére, hogy a kötet első ránézésre könnyed, képes, kultúrtörténeti műnek hat, olvasás közben azt kapjuk, amit a szerkesztő a bevezetőben ígért.

Kézőmárki Borbála

A kommunista politika rendőrségének létrejötte*

Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára *Dokumentumok a magyar politikai rendőrség történetéből* címmel új sorozat kiadását határozta el, amelynek egyes kötetei az 1945 utáni államvédelmi/állambiztonsági szervezet nagyobb átalakításait alapul véve követik majd egymást. Az itt ismertetendő első kötet 2009 szeptemberében látott napvilágot.

A bevezető tanulmányt követő 63 dokumentum kiválasztásával a szerkesztők elsősorban a politikai rendészeti szervek háború utáni megszervezésének, szervezeti változásainak, hatáskörük és intézkedési jogkörük fokozatos kiterjesztésének, valamint a vezetők és a személyi állomány mentalitásának bemutatására törekedtek. Közlik a rendőrség működését kezdettől fogva jellemző túlkapások, sőt törvénytelenések miatt kirobbant politikai csatározások egyes dokumentumait is. A kötet a rendőrség 1946. október elején történt átszervezésével zárul. Ennek eredményeként jött létre a Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztálya, amely immár önálló országos hatóságként (politikai rendőrségként) a belügyminiszter közvetlen alárendeltségében folytatta tevékenységét. A szakirodalomban ez a kérdés annak ellenére viszonylag jól feldolgozott, hogy 1989 előtt érdemben nem lehetett szólni róla.

Ismeretes, hogy az Ideiglenes Nemzeti Kormány csak 1945 májusára alkotta meg a Magyar Államrendőrség felállításáról szóló rendeletet; hogy a megszálló szovjet csapatok támogatásával felálló helyi karhatalmi-rendészeti szervek többnyire kezdettől fogva kommunista vezetés alatt működtek. Az is ismert, hogy Budapesten – lényegében az MKP

* *Dokumentumok a magyar politikai rendőrség történetéből 1. A politikai rendészeti osztályok 1945–1946.* Szerkesztette, a bevezetőt és a jegyzeteket írta: KRAHULCSÁN Zsolt és MÜLLER Rolf. Főszerkesztő: GYARMATI György. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára–L'Harmattan, Budapest, 2009. 370 p.